

Дослідження самооцінки фізичного розвитку спортсменів у контексті гендерного підходу

УДК 796.015.68:159.9.018.2+316.346.2

О. Ю. Марченко, О. В. Москаленко

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Резюме. У статті представлено емпіричні дані про вплив індивідуальних гендерних характеристик спортсменів на рівень загальної самооцінки фізичного розвитку. *Мета.* Дослідити вплив індивідуальних гендерних характеристик особистості на загальний рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків і дівчат, які займаються спортом. *Методи.* Аналіз і узагальнення даних науково-методичної літератури; тестування за допомогою опитувальника Є. Боченкової «Самоопис фізичного розвитку» та опитувальника Сандри Бем (BSR) «Маскулінність-фемінінність»; методи математичної статистики. *Результати.* Проведений порівняльний аналіз показників самоопису та параметра IS респондентів свідчить, що завищену самооцінку фізичного розвитку мають переважно юнаки і дівчата – представники маскулінного психологічного типу, високу та середню – андрогенного та фемінінного психологічного типу. Шляхом досліджень набуло подальшого розвитку теоретичне положення про те, що самооцінка фізичного розвитку та фізичної підготовленості є суб'єктивним показником, але вона спирається на об'єктивні показники фізичної підготовленості та приналежності до певного типу гендерної ідентичності (маскулінність, фемінінність, андрогенність).

Ключові слова: самооцінка фізичного розвитку, фізичні якості, спортсмени, юнаки, дівчата, маскуліність, фемінінність, андрогенність.

Research of self-assessment of physical development of athletes in the context of gender approach

O. Y. Marchenko, O. V. Moskalenko

National University of Physical Education and Sport of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article presents empirical data on the influence of individual gender characteristics of athletes on the level of general self-assessment of physical development. *Objective.* To investigate the influence of individual gender characteristics on the general level of self-assessment of physical development of boys and girls engaged in sports. *Methods.* Analysis and generalization of scientific and methodical literature data; testing with the help of E. Bochenkova's questionnaire «Self-description of physical development» and Sandra Bem's questionnaire (BSR) «Masculinity-femininity»; methods of mathematical statistics. *Results.* The comparative analysis of the self-description indices and the IS parameter of the respondents shows that the overestimation of physical development is mainly peculiar for boys and girls - representatives of the masculine psychological type, whereas high and medium those of androgenic and feminine psychological types. The research has further developed the theoretical position that self-assessment of physical development and physical fitness is a subjective indicator, but it is based on objective indicators of physical fitness and belonging to a certain type of gender identity (masculinity, femininity, androgyny).

Keywords: self-assessment of physical development, physical qualities, athletes, boys, girls, masculinity, femininity, androgyny.

Постановка проблеми. Проблема статевих і гендерних відмінностей між людьми є міждисциплінарною і займає значне місце в системі сучасних наук про людину [13, 14, 16, 25]. Її вивченням тією чи іншою мірою займаються фахівці з різних дисциплін — від генетиків та ендокринологів, до етнографів, культурологів та філософів [4–6, 8, 9, 13, 18, 22, 24]. За останні роки гендерні підходи укорінились та були розвинуті майже у всіх гуманітарних і соціальних галузях вітчизняних наук: від соціології, психології, педагогіки, історії, філософії, релігієзнавства, літературознавства та мистецтвознавства до політичних наук, права, наук про державне управління, економіки й статистики [15–19, 22, 25].

Учені слушно зауважують, що важливість гендерного підходу обумовлюється рядом об'єктивних чинників, основними з яких є: реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих і чоловічих соціальних ролей, їх зближення, переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності; необхідність вивчення основ гендерних знань у системі освіти [6, 9, 12, 16, 22, 23].

Вітчизняні та зарубіжні вчені чітко розмежовують конституціональні й соціокультурні аспекти у розрізненні чоловічого та жіночого, пов'язуючи їх із поняттям статі. Вони підкреслюють, що «стать» характеризує біологічну відмінність між чоловіком і жінкою, а «гендер» — соціальну [8, 14, 15, 22, 25]. Тому дослідження питань, пов'язаних із феноменом статі, викликає певні труднощі через недостатню визначеність термінологічного апарату.

Виявлений рівень розробленості проблеми, її наукова та соціальна значущість дали підстави для аналізу наукових досліджень в освітньому вітчизняному та зарубіжному просторі з огляду на гендерну проблематику у сфері фізичної культури та спорту за останні п'ять років, що свідчить про наявність певної кількості наукових досліджень у даному напрямі, проте у своїй більшості вони не мають системного підходу, а лише характеризуються фрагментарним та некоординованим характером [2, 5, 10–12, 15–17, 29, 30].

Гендерний підхід у педагогічній освіті розглядали: О. С. Цокур, І. Іванова [27], Л. Кобелянська [16]; методологічні основи формування гендерної культури і шляхів упровадження принципів гендерної демократії у сфері освітнього простору обґрунтували у своїх працях Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді [6], О. Луценко [21] та ін.; гендерний підхід у національній системі освіти досліджували С. Т. Вихор [5], І. С. Мунтян

[23]; професійну підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів з питань гендерного підходу у своїх наукових працях розглядали І. С. Мунтян [23], С. Т. Вихор [5], В. П. Кравець [17], О. Цокур, І. Іванова [27] та ін.; гендерні відмінності у мотивації школярів та студентської молоді до занять фізичною культурою і спортом у своїх роботах досліджували вітчизняні науковці Т. Круцевич, О. Марченко [18, 19, 22], М. Дедух [11], О. Біліченко [2] та ін.; О. Ю. Марченко сформовано концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів [22]; гендерні особливості під час вибору видів спорту, прояв психофізичних і рухових здібностей юнаків і дівчат вивчали М. Slingerland, L. Haerens, G. Cardon, L. Borghouts [30].

Усі ці дослідження демонструють широкий спектр методологічних підходів і надзвичайну різноспрямованість. Разом з тим у вітчизняних та зарубіжних наукових працях недостатньо представлено емпіричні дані про вивчення самооцінки фізичного розвитку та стану здоров'я юнаків і дівчат, які займаються спортом, їхніх мотивів до вибору і занять різними видами спорту з точки зору впливу гендерних особливостей (тип гендерної ідентичності), які виступають складовою потребо-мотиваційної структури особистості. Взагалі, дослідження самооцінки особистості спортсмена набуває великого значення в сучасних умовах спортивної та змагальної діяльності.

Е. Еріксон зазначає, що фізичні якості підлітка, які становлять основу фізичного «Я», виступають важливим чинником творення його ідентичності та «Я-концепції» загалом [19, 22]. «Я-концепція» — динамічна система уявлень людини про саму себе. Вона складається з таких елементів:

- усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей;
- самооцінка;
- суб'єктивне сприйняття різноманітних факторів, які впливають на власну зовнішність.

Адекватна, злегка завищена, більш-менш стійка самооцінка найбільш сприятлива для успішної спортивної діяльності, найкращої адаптованості до неї і для надійності спортсмена. За даними провідних учених [3, 5, 10, 14], особистість, у якій спостерігається тенденція до завищення самооцінки, здатна тверезо оцінити власні можливості, зважити свої сильні і слабкі сторони, відповідно до цього розробити план дій, спрямованих на конкретний результат, і сформулювати реалістичні домагання. Саме такий спортсмен емоційно більш стійкий і ефективний. Все це надає йому здорової впевненості в собі, прагнення до успіхів і, безумовно, позитивно позначає

ється на результативності спортивної діяльності і на адаптованості особистості як у спорті, так і у всіх інших сферах життя [9, 14]. У нашій розвідці важливо встановити особливості сприйняття свого фізичного розвитку у спортсменів, дослідити вікові й статеві особливості ставлення до свого фізичного «Я» юнаків і дівчат, які займаються спортом, а також визначити ступінь впливу показників фізичного «Я» на загальну самооцінку наших респондентів. Глибинний сенс таких знань полягає передусім у проведенні більш ґрунтовних емпіричних досліджень, що і визначило актуальність нашого дослідження.

Робота виконується відповідно до теми Зведеного плану НДІ НУФВСУ 2021–2025 рр. 3.1 «Удосконалення системи педагогічного контролю фізичної підготовленості дітей, підлітків і молоді в закладах освіти» (номер держреєстрації 0121U108938).

Мета дослідження — вивчити вплив індивідуальних гендерних характеристик особистості на загальний рівень самооцінки фізичного розвитку юнаків і дівчат, які займаються спортом.

Методи дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання, тестування, методи математичної статистики.

Результати дослідження. Дослідження проводили серед здобувачів освіти відокремленого структурного підрозділу Олімпійський фаховий коледж імені Івана Піддубного Національного університету фізичного виховання і спорту України. В дослідженні взяли участь 90 студентів фахового коледжу 16–21 року, серед яких: 50 юнаків та 40 дівчат. Процедура наукових досліджень проводили відповідно до етичних стандартів Відповідального комітету з прав людини. Достовірність різниці між окремими результатами враховували на рівні надійності $p < 0,05$ до $p < 0,01$, що свідчить про можливість їх врахування під час розробки практичних рекомендацій, а також для подальших інтерпретацій.

На самооцінку фізичного розвитку школярів впливає суб'єктивний фактор і водночас — зовнішні фактори, пов'язані з модою (наслідування) на зовнішній вигляд, статуру, одяг, фізичні якості (сила, сприйнятливість, витривалість, грація тощо), заняття популярними видами рухової активності [11, 18, 19, 22].

За допомогою тесту-опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» [3] ми визначали рівень самооцінки фізичного розвитку спортсменів (юнаків і дівчат). Опитувальник встановлює 10 показників фізичного розвитку і показник загальної самооцінки: здоров'я, координація рухів, фізична активність, структурність тіла, спортивні здібності, фізичне «Я», зовнішній вигляд, сила, гнучкість, витривалість, самооцінка. Аналіз результатів тестування довів, що всі питання опитувальника мають вірогідні значення коефіцієнтів кореляції. Порівняння обох вибірок (юнаки та дівчата) здійснювали за методом Стьюдента. У зв'язку з різномірністю шкал опитувальника для зіставлення результатів самооцінки фізичного розвитку за окремими шкалами ми обрали не абсолютні, а відносні показники. Для цього абсолютні бали були переведені у відсоток максимального бала (% максимального бала) [3].

Проведені дослідження самооцінки фізичного розвитку та фізичної підготовленості респондентів показують їх певні розбіжності, які можуть бути пов'язані як із особистісними характеристиками спортсменів, так і з рівнем домагань (табл. 1). У юнаків 16–18 років найвищий показник був відмічений по шкалі «сила» — 83,90 % (максимального показника) та «фізична активність» — 88,10 %. Найнижчі показники маємо за шкалами: «зовнішній вигляд» (58,94 %) та «стрункість тіла» (64,17 % (максимального показника)) (див. табл.1). У старших за віком юнаків (19–21 рік) виявлено тенденцію до низької самооцінки таких показників фізичного розвитку, як «здоров'я» (71,64 %), «спортивні здібності» (78,07 %) та «витривалість» (76,02 %), натомість

ТАБЛИЦЯ 1 – Середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку» (юнаки, дівчата, % максимального бала)

Вік, років		Здоров'я (48)	Координація рухів (36)	Фізична активність (36)	Стрункість тіла (36)	Спортивні здібності (36)	Глобальне фізичне Я (36)	Зовнішній вигляд (36)	Сила (36)	Гнучкість (36)	Витривалість (36)	Самооцінка (48)	Загальний рівень самоопису (420)
16–18	ю	82,11	78,41	88,10	64,17	82,39	72,46	58,94	83,90	66,25	69,77	82,05	72,49
	д	80,63	79,03	80,78	70,63	85,53	79,06	78,64	69,41	71,66	65,14	84,69	70,50
19–21	ю	1,64	83,44	76,96	75,37	78,07	91,83	89,07	78,78	71,83	87,89	81,92	89,88
	д	76,83	79,28	79,44	80,78	78,39	82,50	76,67	74,67	70,28	69,29	78,08	78,22

ТАБЛИЦЯ 2 – Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку, %

Рівень самооцінки	Юнаки, n = 50		Дівчата, n = 40	
	16–18 років	19–21 рік	16–18 років	19–21 рік
Завищений	50,0	66,0	35,2	28,0
Високий	30,0	22,0	47,8	51,0
Середній	20,0	12,0	17,0	21,0
Низький	0,00	0,00	0,00	0,00

за шкалами «глобальне фізичне «Я» (91,83 %) та «зовнішній вигляд» (89,07 %) самооцінка є найвищою.

Недооціненими для юнаків 16–18 років виявилися такі спортивні якості – «витривалість» (69,77 %) та «гнучкість» (66,25 %), для юнаків 19–21 року – «стрункність тіла» (75,37 %) та «фізична активність» (76,96 %).

Порівнюючи самооцінку фізичного розвитку та фізичної підготовленості юнаків та дівчат, виявлено, що дівчата 16–18 років при низькій оцінці фізичних якостей мають занадто високу загальну самооцінку фізичного розвитку (84,69 %). Найвищим балом вони оцінюють «спортивні здібності» (85, 53 %), «фізичну активність» (80, 78 %) та «здоров'я» (80, 63 %). Для спортсменок, старших за віком, найвищий показник був відмічений по шкалі «глобальне фізичне «Я»» (80,78 % максимального бала). Натомість самооцінка показників фізичного розвитку у них нижча. Власний зовнішній вигляд дівчат 16–18 років їх не задовольняє та має середній рівень самооцінки. Думка про власну привабливість дівчат цього віку має вищий бал та вважається завищеною (78,64 % максимального бала).

Дослідивши показники опитувальника «Самоопис фізичного розвитку», визначаємо загальний рівень самооцінки фізичного розвитку та фізичної підготовленості респондентів, який ми визначали за допомогою наданої автором (Є. Боченковою) математичної формули, що поєднує середнє значення показників опитувальника «Самоопис фізичного розвитку». Отримані результати представлено у таблиці 2.

Юнаки 16–18 років більшого мірою мають високий загальний рівень самооцінки фізичного розвитку (50,4 %). Завищений рівень має 15 % респондентів, середній – 51 %. Спортсменів з

низьким рівнем загальної самооцінки фізичного розвитку серед них не було виявлено.

Більшість юнаків вікової групи 19–21 рік має також завищений рівень загальної самооцінки фізичного розвитку (66,4 %). Високий рівень отримали 22,6 % респондентів, що на 10 % менше ніж юнаки 16–18 років.

Спортсменів даної вікової групи з низьким рівнем загальної самооцінки фізичного розвитку не було виявлено. У дівчат загальний рівень самооцінки фізичного розвитку виявився нижчим ніж у юнаків. Більшість опитаних спортсменок мають високий загальний рівень самооцінки фізичного розвитку (47,8 % та 51 % відповідно до вікових груп). За результатами дослідження виявлено, що з віком у дівчат знижується загальний рівень самооцінки фізичного розвитку, вона стає більш адекватною.

З метою виявлення взаємозв'язків між загальним рівнем самооцінки та гендерними особливостями респондентів, ми здійснили стандартизоване тестування за методикою Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність» [28]. Запропонований вченою опитувальник (BSR) – один із найбільш використовуваних у науці інструментів для вимірювання того, як людина оцінює себе з точки зору гендеру. Відповідно до методики С. Бем, розподіляємо випробуваних на підгрупи за параметром «основний індекс» (IS) на фемінінних, маскулінних та андрогенних (табл. 3). У результаті дослідження психологічної статі спортсменів, виявлено, що кількість андрогенних юнаків (63,82 %) переважає більше у понад два рази кількість маскулінних (31,07 %). Юнаків з фемінінним психологічним типом виявилось 5,11 %.

Кількість андрогенних дівчат також переважає у понад два рази кількість маскулінних та становить 58,02 % (маскулінних – 25,85 %). Утім, фемінінних дівчат 16,13 %.

Порівняльний аналіз показників самоопису та параметра IS респондентів (маскулінність, фемінінність, андрогенність) свідчить про те, що завищену самооцінку фізичного розвитку мають переважно юнаки – представники маскулінного психотипу (табл. 4)

У дівчат завищений рівень самооцінки фізичного розвитку виявлено здебільшого у представниць андрогенного та маскулінного психологіч-

ТАБЛИЦЯ 3 – Розподіл загальної кількості респондентів за результатами тесту С. Бем «Маскулінність–фемінінність», %

Андрогенний психотип	Маскулінний психотип	Фемінінний психотип	Андрогенний психотип	Маскулінний психотип	Фемінінний психотип
Юнаки, n = 50			Дівчата, n = 40		
63,82	31,07	5,11	58,02	25,85	16,13

ТАБЛИЦЯ 4 – Загальний рівень самооцінки фізичного розвитку хлопців і дівчат різних психологічних типів, %

Загальний рівень самооцінки	Андрогенний психологічний тип		Маскулінний психологічний тип		Фемінінний психологічний тип	
	д	ю	д	ю	д	ю
Завищений	50	50	24	77	0	0
Високий	38	42	64	38	50	60
Середній	12	8	0	0	50	40
Низький	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Всього	100	100	100	100	100	100

ного типу. Високий і середній рівні самооцінки мають представниці фемінінного та маскулінного психологічних типів.

Дискусія. Розвиток самооцінки юнаків і дівчат забезпечується сукупністю умов і здійснюється одночасно на кількох рівнях: психофізіологічному, соціальному, соціокультурному і психологічному. Гендерні особливості людини є одним з психологічних факторів, що впливають на самооцінку [1, 10, 14, 18, 20, 26]. Досліджуючи самооцінку фізичного розвитку юнаків і дівчат, які професійно займаються спортом, ми визначили окремі фізичні якості респондентів, які мають для них певну цінність. Переоцінка фізичних якостей нами трактувалася як прагнення підлітків мати ті чи інші якості та риси характеру. Тобто переоцінені якості, на нашу думку, можуть мати цінність для наших респондентів.

Сьогодні збільшується кількість досліджень, присвячених гендерним проблемам спорту [1, 11, 20, 26, 30]. Проте ці розвідки викликають безліч питань, пов'язаних із вирішенням проблем гендерної соціалізації у спорті. Коли йдеться про психологічний аналіз та дослідження гендерних характеристик особистості, характеристики біологічної активності нерідко поєднують із поведінкою в соціально-психологічному сенсі. Відомі вчені слушно зауважують, що не можна змішувати статеві і гендерні характеристики. Це призводить до того, що до характеристик мужності та жіночності одночасно відносять і психофізіологічні та соціокультурні аспекти психологічних відмінностей [26], тоді як у ситуаціях реальної взаємодії між собою люди не пов'язують біологічні особливості власного організму з певними гендерними характеристиками. Н. В. Цикунова слушно зауважує, що на змішуванні статевих і гендерних відмінностей часто будується критика гендерного підходу до пояснення поведінки людей [26]. В дослідженнях А. С. Дамадаевой [10] показано, що спортивна спеціалізація накладає відбиток на статеву диференціацію спортсменів у сфері мотивації спортивної діяльності. Причи-

му суттєвою складовою, що сприяє формуванню мотивів до занять спортом, є спортивна спеціалізація. Маскулінні види спорту сприяють формуванню «чоловічої» моделі мотивації у спортсменів обох статей [10].

Відомо, що стать людини складається із психологічних, біологічних та соціальних компонентів. Вона не є однорідним утворенням. Фемінінність та маскулінність – особистісні характеристики. Вони можуть бути поєднані в одній людині. Це дозволило науковцям відійти від біологічного протиставлення жіночого та чоловічого та перейти до статево-рольових типів [1, 7, 22]. Результати нашого наукового експерименту підтверджують дослідження Т. В. Артамонової [1] щодо видів спорту, які сприяють прояві маскулінності-фемінності у юнаків і дівчат. Вченою доведено, що для чоловіків характерний більш високий рівень маскулінності, ніж для жінок. Це пов'язано з підвищеним вмістом у них тестостерону в крові [1]. Також наші дослідження збігаються з результатами наукової роботи В. І. Лукащук (2012), яка зазначає, що спорт як діяльність формує андрогенний тип особистості у жінок та призводить до підсилення маскулінності у чоловіків [20].

На думку деяких учених, зниження балів самооцінки не свідчить про погіршення фізичних якостей, а навпаки, вказує на підвищення розуміння спортсменом потреб до прояву фізичних якостей та критичної оцінки фізичного «Я» [3, 4, 24]. За результатами нашого дослідження виявлено, що серед усіх респондентів не було виявлено жодного, в якого був би виявлений низький рівень самооцінки фізичного розвитку, що підтверджує думку про те, що наявність у людини мужніх рис характеру сприяє досить високій та дещо завищеній самооцінці фізичного розвитку особистості [1, 10, 26].

Висновки. За результатами дослідження самооцінки фізичного розвитку спортсменів (юнаків і дівчат) визначено, що у більшості респонденти мають завищений рівень загальної самооцінки. Середній показник загального рівня самооцінки юнаків становить 72,1–80,4 %. Дівчата мають нижчий рівень загальної самооцінки власних фізичних можливостей –70,4–78,2 %.

Шляхом експериментальних досліджень набуло подальшого розвитку теоретичне положення про те, що самооцінка фізичного розвитку та фізичної підготовленості є суб'єктивним показником, але вона спирається на об'єктивні показники фізичної підготовленості та приналежність до певного типу гендерної ідентичності (маскулінність, фемінінність, андрогенність).

У результаті дослідження психологічної статі спортсменів виявлено, що кількість андрогенних юнаків і дівчат (63,82 та 58,02 %) переважає у понад два рази кількість маскулітних юнаків і дівчат (31,07 та 25,85 %).

Визначено, що у юнаків завищену самооцінку фізичного розвитку мають переважно представники маскулітного психологічного типу, у дівчат — андрогенного та маскулітного. Високий

і середній рівні самооцінки виявлено у представниць фемінітного та андрогенного психологічних типів.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань окресленої проблеми. Його результати відкривають перспективи для дослідження впливу гендерної ідентичності на вибір та заняття певним видом спорту.

Література

1. Артамонова ТВ. Гендерная дифференциация личности высококвалифицированных спортсменов [Gender differentiation of the personality of highly qualified athletes]. Ученые записки университета та им. П. Ф. Лесгафта. 2008;(4):38.
2. Біліченко ОО. Гендерні особливості формування мотивації до занять фізичним вихованням у студентів [автореферат] [Gender peculiarities of formation of motivation to physical education among students [abstract]]. Дніпропетровськ: Дніпропетровський ДІФКС; 2014. 22 с.
3. Боченкова ЕВ. Самоописание физического развития: методическое пособие [Self-description of physical development: a methodical manual]. Краснодар: КГАФК; 2000. 26 с.
4. Варій МІ. Психологія особистості: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів [Personality psychology: a textbook for students of higher educational institutions]. Київ: Центр учбової літератури; 2008. 591 с.
5. Вихор СТ. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку [дисертація] [Gender education of students of senior and early adolescence [dissertation]]. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка; 2005. 272 с.
6. Говорун ТВ, Кікінежді ОМ. Гендерні упередження: рівність у дискримінації чи заклик до паритету статей [Gender bias: equality in discrimination or a call for gender parity]. В: Власова ТІ, редактор. Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку. Дніпропетровськ: Видавець Маковецький; 2011:115-27.
7. Гончаренко ОВ, Полянничко АО. Гендерне виховання хлопців та шляхи його оптимізації [Gender education of boys and ways of its optimization]. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2019; 71(5): 74-8.
8. Грошев ІВ. Психофізіологіческие различия мужчин и женщин [Psychophysiological differences of men and women]. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК»; 2005. 464 с.
9. Гуменюк ОЕ. Психологія Я-концепції: навчальний посібник [Psychology of the Self - Concepts: A Study Guide]. Тернопіль: Економічна думка; 2004. 310 с.
10. Дамадаєєва АС. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте [Specifics of gender differentiation of personality in sports]. Ученые записки университета им. П. Ф. Лесгафта. 2010; 10(68): 54.
11. Дедух МО. Гендерні особливості інтересів і мотивів до занять спортом у юнаків і дівчат [Gender peculiarities of interests and motives for sport engagement in boys and girls]. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019; 3: 95-02.
12. Євстігнєєва ІВ. Гендерне виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури [автореферат] [Gender awareness of primary school students in physical education lessons [abstract]]. Луганськ; 2012. 24 с.
13. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Law of Ukraine "On ensuring equal rights and opportunities of women and men"]. Відомості Верховної Ради. 2018;(5):35.
14. Ильин ЕП. Пол и гендер [Sex and gender]. Санкт-Петербург: Питер; 2010. 686 с.
15. Кікінежді ОМ. Вісник післядипломної освіти [Bulletin of Postgraduate Education]; 2009 – irbis-nbuv.gov.ua
16. Кобелянська ЛС. Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи [Gender awareness in Ukraine: realities and prospects]. Проблеми освіти: науково-методичний збірник. Київ. 2004; 36: 3-8.
17. Кравець ВП. До проблеми гендерно-рольової ідентифікації особистості [To the problem of gender-role personality identification]. Дошкільна освіта. 2006; (2): 40-8.
18. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Вплив занять спортом на формування маскулітних та фемінітних рис характеру у школярів різних вікових груп [The influence of sports on the formation of masculine and feminine character traits in schoolchildren of different age groups]. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2020; 1(49): 74-89.
19. Круцевич ТЮ, Біліченко ЕА, Марченко ОЮ, Імас ТВ. Гендерные особенности юношей и девушек, занимающихся и не занимающихся спортом [Gender characteristics of young men and women engaged and not engaged in sports]. Спортивный вiсник Придніпров'я. 2012: 14-17.
20. Лукашук В. Особливості гендерної соціалізації у спорті [Peculiarities of gender socialization in sports]. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. 2012; 993: 27–29.
21. Луценко ОА. Гендерна освіта й педагогіка [Gender education and pedagogy]. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. Київ; 2004. С. 476-504.
22. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: монографія [Theoretico-methodological foundations of the gender approach to the formation of the axiological significance of physical education of schoolchildren: a monograph]. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М.; 2018. 292 с.
23. Мунтян ІС. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів [автореферат] [Gender approach in professional training of pedagogical institutions' students [author's abstract]]. Одеса; 2004. 21 с.
24. Савчин МВ, Василенко ЛП. Вікова психологія: навчальний посібник [Age psychology: a textbook]. Київ: Академвидав; 2005. 308 с.
25. Самойленко НІ. Передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці [Prerequisites for the emergence of a gender approach in pedagogical science]. Молодий вчений. 2016; 6(33):458-61.
26. Цикунова НС. Гендерный анализ особенностей детей, увлекающихся восточными единоборствами [Gender analysis of children peculiarities who are fond of oriental martial arts]. Психологія XXI века: тезиси Міжнародної міжвузівської науково-практичної конференції студентів та аспірантів. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ; 2001. С. 262.
27. Цокур О, Іванова І. Гендерна педагогіка як теоретико-методологічна основа формування егалітарної свідомості та поведінки сучасної студентської молоді [Gender pedagogy as a theoretical and methodological basis for the formation of egalitarian consciousness and behavior of modern students]. В: Актуальні проблеми студентської молоді: матеріали регіональної науково-практичної конференції; 2012; Одеса. Одеса; 2012. 107-1.
28. Bem SL. Gender schema theory and its implications for child development: Raising gender – schematic children in a gender – schematic society. Journal of women in culture and society. 1983; 8(4): 65-78.
29. Krutsevych TY, Marchenko OY. Age differenced of self-esteem of physical self at school. Gender aspects. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2017; 2(38): 112-6.
30. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borghouts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game play in middleschool physical education. European physical education review. 2014; (20): 20-35.

Надійшла 12.07.2023

o.mar4enko17@gmail.com